

УДК 340.132:347.988:347.991

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2024/1.127-11>

Оксана УГРИНОВСЬКА, канд. юрид. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-3642-5903

e-mail: [oksana.uhrynovska@lnu.edu.ua](mailto:oksana.uhrynovska@lnu.edu.ua)

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Даниїл ХОМУТЕЦЬКИЙ, поміч. адвок.

ORCID ID: 0000-0001-5795-6773

e-mail: [Danyil.Khomutetskyi@lnu.edu.ua](mailto:Danyil.Khomutetskyi@lnu.edu.ua)

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

## ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ, ЩО ВИНИКАЄ ПРИ ВРАХУВАННІ ВИСНОВКІВ, ВИКЛАДЕНИХ У ПОСТАНОВАХ ВЕРХОВНОГО СУДУ, А ТАКОЖ МОДЕЛІ ЇЇ РОЗВ'ЯЗАННЯ

**Вступ.** Відповідно до норм національного законодавства висновки Верховного Суду щодо тих чи інших норм права мають ураховуватись судами загальної юрисдикції при їх застосуванні. Отже, статтю присвячено теоретико-правовому аналізу інституту правового висновку Верховного Суду як унікального акту правозастосування в національній судовій системі, а також пошуку шляхів оптимізації процесу врахування таких висновків при розв'язанні судами інших справ.

**Методи.** Використано емпіричний науковий метод (спостереження) у частині дослідження практики врахування судами висновків із постанов Верховного Суду, теоретичні наукові методи (висування гіпотез і теорій, аналіз, синтез, абстрагування) у частині виділення категорій неналежного (дефектного) врахування висновків із постанов Верховного Суду. У частині визначення шляхів розв'язання проблемних питань, що піднімаються у статті, застосовано метод наукового моделювання.

**Результати.** Зроблено акцент на проблемі недостатності дефінітивного апарату стосовно юридичної регламентації правового висновку Верховного Суду. Виокремлено такі проблеми, пов'язані з врахуванням висновків із постанов Верховного Суду: 1) розподілу зазначених висновків на ті, що безпосередньо впливають на результат розгляду, і ті, що не мають такого впливу на результат розв'язання справи, у якій вони висловлені; 2) врахування висновків, що висловлені без належного взяття до уваги фактичних обставин та/або норм права; 3) дефектності висновків, що стосуються норм права, які втратили чинність або були змінені, і висновків, від яких відступив Верховний Суд; 4) врахування висновків із постанов Верховного Суду ретроспективно (зворотно у часі). Проаналізовано вказану проблематику на основі теоретичних положень, судової практики й частково – на основі іноземного досвіду правозастосування.

**Висновки.** На основі практики судів загальної юрисдикції, а також Верховного Суду, щодо зазначених вище проблем зосереджено увагу на випадках формального врахування висновків із постанов Верховного Суду, висунуто власні тези й запропоновано моделі розв'язання проблемних питань.

**Ключові слова:** висновок Верховного Суду, подібність правовідносин, відступ від правового висновку, дефектність висновків, проблеми врахування висновків.

### Вступ

**Передумови й актуальність дослідження.** Питання врахування висновків із постанов Верховного Суду висвітлюється у кількох нормативно-правових актах українського законодавства: Законі України "Про судочину" і статус суддів" від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, який був прийнятий у межах масштабної судової реформи (ч. 6 ст. 13); Цивільному процесуальному кодексу України (далі в тексті ЦПК) (ч. 4 ст. 263); Господарському процесуальному кодексу України (далі в тексті ГПК) (ч. 4 ст. 236); Кодексі адміністративного судочинства України (ч. 5 ст. 242); Кримінальному процесуальному кодексу України (далі в тексті КПК) (ч. 6 ст. 368).

Відповідно до ч. 6 ст. 13 Закону України "Про судочину" і статус суддів" від 2 червня 2016 року № 1402-VIII (далі Закону) висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, ураховуються іншими судами при застосуванні таких норм права.

Варто наголосити, що згадані положення у відповідних процесуальних кодексах стосуються вимог до судового рішення, а саме його законності й обґрунтованості. Відповідно, неврахування висновків із постанов Верховного Суду є самостійною підставою для касаційного оскарження рішень судів.

На прикладі положень ЦПК України, відповідно до ч. 2 ст. 389 цього Кодексу, підставами касаційного оскарження рішення суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи й постанови суду апеляційної інстанції (не рахуючи неповноважності складу суду чи невідповідності рішення суддями, які його ухвалили) є

неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно у таких випадках: 1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без врахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку; 2) якщо скаргник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні; 3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах.

При цьому, згідно зі статистичними даними, лише за період із 15.12.2017 до 12.11.2020 Великою Палатою Верховного Суду прийнято 117 постанов, у яких вона відступила від: а) правових позицій Верховного Суду України (73 випадки); б) касаційних судів у складі Верховного Суду (36 випадків); в) своїх висновків (18 випадків) (Шумило, 2020, с. 49).

Отже, постають питання: які існують недоліки врахування висновків із постанов Верховного Суду? Чи можливо певним чином стабілізувати практику Верховного Суду, забезпечивши при цьому додержання засад правової визначеності? Якщо так, то до застосування яких правових засобів і механізмів потрібно вдаватися?

**Об'єктом дослідження** є явище врахування правового висновку Верховного Суду як унікального акту правозастосування в національній судовій системі.

**Мета та завдання дослідження.** Як зазначається у п. 7 Висновку № 11 2008 року Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень, "метою судового рішення є не тільки розв'язання певного спору через надання сторонам юридичної визначеності, а часто також установлення судової практики, яка може попередити виникнення інших спорів та забезпечити суспільну гармонію" (Висновок № 11, 2008, с. 2).

Також, як указано у п. 6 Висновку № 20 2017 року Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону, "неодноразове ухвалення судових рішень, які суперечать одне одному, може створити ситуацію правової невизначеності, що спричинить зменшення довіри до судової системи, у той час як ця довіра є важливим елементом держави, що керується принципом верховенства права" (Висновок № 20, 2017, с. 6).

З огляду на постійний розвиток судової практики та безперервне напрацювання Верховним Судом правових позицій метою статті є аналіз юридичних висновків Верховного Суду з погляду проблем їх належного врахування та дефектності.

Завданнями цього дослідження є виокремлення та характеристика конкретних проблемних питань урахування висновків, що містяться у постановах Верховного Суду, а також пошук шляхів їх розв'язання.

**Аналіз останніх наукових досліджень.** Питання належного врахування висновків із постанов Верховного Суду піднімалося, зокрема, у працях В. Сердюка, А. Бабій, К. Пількова, В. Крата, М. Шумило, Н. Пархоменко. Також наукові напрацювання містяться у постановах та ухвалях Верховного Суду, окремих думках суддів Верховного Суду. Проте варто зауважити, що рівень наукового дослідження розглядуваного у пропонованій статті питання є невисоким і видається недостатнім. Питанням, що є дотичними до вказаної проблематики, присвячено наукові роботи Д. Гудими, Є. Бондаренко, В. Петрик та ін.

#### Методи

У статті використано емпіричний науковий метод (спостереження) у частині дослідження практики врахування судами висновків із постанов Верховного Суду, теоретичні наукові методи (висування гіпотез і теорій, аналіз, синтез, абстрагування) у частині виділення категорій неналежного (дефектного) врахування висновків із постанов Верховного Суду. У частині визначення шляхів розв'язання проблемних питань, що піднімаються у статті, застосовано метод наукового моделювання.

#### Результати

З погляду формальної логіки висновком є сформована думка про якесь явище або річ, що є логічним результатом розумової діяльності на основі аналізу, синтезу, спостереження та інших способів отримання інформації.

Якщо звернутися до положень законодавства України, то жоден закон чи підзаконний нормативно-правовий акт на сьогодні не містить визначення поняття "правовий висновок Верховного Суду" чи "висновок із постанови Верховного Суду".

Висновки з постанов Верховного Суду за своєю природою є висновками про те, як саме має застосовуватись та чи інша норма права. Такі висновки "не є створенням нових норм права як обов'язкових правил поведінки" (Сердюк, & Бабій, 2021).

З позиції вченого та судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду М. М. Сердюка, вченої та наукової консультантки Верховного Суду А. О. Бабій, "висновок щодо застосування норми права у подібних правовідносинах" якраз і є "висновком за результатами розгляду касаційної скарги з посиланням на норми права, якими керувався суд", а також "висновком про те, як саме повинна застосовуватися норма права", який має міститися у мотивувальній частині постанови суду касаційної інстанції (Сердюк, Бабій, 2021).

Солідаризуємося з позицією представника київської правничої школи К. М. Пількова, згідно з якою висновком із постанов Верховного Суду є саме "висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права", а не "висновок за результатами розгляду касаційної скарги". Ця думка обґрунтована тим, що лише від висновку про застосування норми можна відступити у процесуальному розумінні, не переглянувши при цьому повторно справу, де викладено такий висновок. Зворотне спричинить порушення принципу *res judicata* (вирішена справа) (Пільков, 2023, с. 202).

Додатково зазначимо, що попри наведені вище відмінності, далі в цій статті для текстуального спрощення замість поняття "висновок із постанови Верховного Суду" вживатимемо поняття "висновок Верховного Суду".

**Першою з розглядуваних проблем** урахування висновків Верховного Суду є проблема виокремлення із цілого тексту рішення того конкретного логічного умовиводу, що підлягає застосуванню.

У доктрині правозастосовного акту висновки щодо застосування норм права, які містяться у рішенні суду, поділяють на основні (безпосередньо впливають на резолютивну частину рішення) і неосновні (не впливають на резолютивну частину рішення і стосуються побічних правових питань, які піднімаються у судовій справі).

Справа "Біль проти Хартон", яка відбулася в 1673 році, була першою справою в юриспруденції, у якій було визначено різницю між так званою *думкою суду* (основною у рішенні) і *позасудовою думкою* (другорядною у рішенні). При цьому *obiter dictum* (позасудова, другорядна думка) вважалась не позасудовим поглядом цілком, а лише "стадією судової, основної думки" (Бондаренко, 2021, с. 12).

Беручи до уваги чинне законодавство України, варто констатувати, що воно не розрізняє правових висновків Верховного Суду, які стосуються суті спору (висновки щодо застосування норми права при розв'язання ключових питань, які постали перед судом при розгляді справи – *ratio decidendi* (підстава для розв'язання)), і висновків, що були висловлені *obiter dictum* (між іншим), тобто не по суті спору, а лише як додаткова аргументація.

Указана вище правова позиція викладена суддями колегії Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в ухвалі від 19.01.2022 у справі № 910/22858/17.

Доповнюючи цей доктринальний аналіз, зазначимо, що зважаючи на важливість дотримання принципу правової визначеності та "якості закону" з урахуванням відповідної практики Європейського суду з прав людини, вважаємо *недоречним* закріплення такого розподілу висновків Верховного Суду на рівні закону, оскільки це не лише не сприятиме дотриманню згаданих принципів, але й може призвести до плутанини або ж можливості навмисного неврахування "невигідних" висновків Верховного Суду, необґрунтовано збільшуючи дискрецію судів.

Більше того, у доктрині права вже напрацьовано способи виокремлення *ratio decidendi* в тексті постанов Верховного Суду, як-от метод Уембо (заміна висновку щодо

застосування норми права на протилежний із метою перевірити, чи зміниться внаслідок цього висновок за результатами розгляду касаційної скарги) (Гудима, 2020, с. 21).

Вважаємо, що шляхом застосування такого способу суди мають виокремлювати висновки *ratio decidendi*, однак не для того, щоб повністю відкинути висновки *obiter dictum*. Останні також мають застосовуватись, але drugorядно, натомість пріоритетним має бути застосування висновків *ratio decidendi*. Надалі висновки *obiter dictum* підлягають або підтвердженню і переходу у висновки *ratio decidendi*, або відступу від них у порядку, визначеному законом.

Указаний розподіл можна проілюструвати на прикладі постанови Великої Палати Верховного Суду від 04 вересня 2018 року у справі № 823/2042/16 (Постанова від 04.09.2018...).

Типовим висновком *ratio decidendi* у зазначеній постанові є п. 57, оскільки цей висновок прямо вплинув на висновок за результатами розгляду справи про неналежність такої категорії справ до відповідної юрисдикції:

*"Спір про скасування рішення, запису щодо державної реєстрації речового права на нерухоме майно чи обтяження такого права за іншою особою у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно є цивільно-правовим. А тому розв'язання таких спорів здійснюється за правилами цивільного або господарського судочинства залежно від суб'єктного складу сторін".*

Також до висновків *obiter dictum* із цієї постанови варто віднести положення п. 29, оскільки він прямо не вплинув на висновок про неналежність певної категорії справ до конкретної юрисдикції:

*"Необхідною ознакою суб'єкта владних повноважень є здійснення ним публічно-владних управлінських функцій. Ці функції суб'єкт повинен виконувати саме в тих правовідносинах, у яких виник спір".*

**Другою проблемою** є питання неврахування висновків Верховного Суду *per incuriam* (через брак турботи), тобто тих, які висловлені без належного врахування законодавства та/або фактичних обставин.

Велика Палата Верховного Суду, здійснивши відступ від власної правової позиції, у постанові від 04 вересня 2018 року (справа № 823/2042/16) визначила, що одними з виняткових причин виправданого відступу від висновку Верховного Суду *"можуть бути ваді попереднього рішення чи групи рішень (їх неефективність, неясність, неузгодженість, необґрунтованість, незбалансованість, помилковість)"*.

Як зазначає колегія Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду (далі в тексті КАС ВС) у справі № 120/1562/21-а, *"принцип єдності судової практики не є абсолютним, оскільки в протилежному випадку це означало б неможливість виправити судом свою позицію або виключало б можливість динамічного розвитку права та суспільних правовідносин. Зокрема, у системі загального права допускається скасування попередніх прецедентів і вважається, що прецеденту можна не слідувати, якщо ...він був вирішений per incuriam, тобто якщо при його прийнятті з певних причин не були застосовані належні приписи законодавства чи прецеденти або вони були невірно витлумачені; у разі визнання його неправильним і таким, що підлягає скасуванню, або якщо на практиці він не діє"*.

Схожою є позиція колегії КАС ВС у № 520/15025/16-а. У вказаній справі колегія суддів касаційного суду дійшла аналогічних висновків та ініціювала передання справи на розгляд до Великої Палати Верховного Суду, указавши на таке: *"ініціюючи питання відступу, суд також*

*враховує, що в силу того, що Конституція України містить не тільки норми прямої дії, але й принципи та цінності, а також ураховуючи те, що суд має, у першу чергу, захищати конституційні права та свободи особи, при виникненні ситуації, за якої потрібно вибирати пріоритет: між вузькою інтерпретацією норми, що призводить до разового результату, і розширеним тлумаченням, що тягне за собою більш ефективний захист конституційних прав і свобод, варто робити вибір на користь розширеного тлумачення, ураховуючи також дотримання балансу суспільних та приватних інтересів". На думку колегії суддів, "правдивим" за обставинами справи є саме розширене тлумачення.*

*Розв'язанням проблеми, як і у випадку з питанням врахування "основних" і "другорядних" висновків Верховного Суду, має бути аж ніяк не зміна процесуального законодавства, а, натомість, обґрунтованість здійснення відступів від таких висновків у кожній конкретній справі.*

**Третьою проблемою** є врахування висновків Верховного Суду, що стосуються нечинних норм і норм, які були змінені. Обґрунтованою із цього приводу здається аргументація, викладена в постанові колегії Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 22 лютого 2023 року у справі № 280/11599/21.

У згаданій справі суд апеляційної інстанції повернув апеляційну скаргу скаргнику без розгляду, керуючись при цьому висновком Верховного Суду, що свого часу був зроблений стосовно застосування порядку формування і посвідчення ордера адвоката на надання правової допомоги. Однак суд апеляційної інстанції не врахував той факт, що станом на час розв'язання питання про відкриття апеляційного провадження такий порядок уже був нечинним, а аналогічні фактичні відносини були врегульовані по-іншому.

Колегія суддів щодо цієї постанови зауважила, що *"помилковим є посилання суду апеляційної інстанції на постанову Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 у справі № 9901/939/18", оскільки "у зазначеній справі [№ 9901/939/18] інше правове регулювання, а саме Суд керувався Положенням про ордер на надання правової допомоги та порядок ведення реєстру ордерів, затвердженим рішенням Ради адвокатів України від 17.12.2012 № 36, яке по-іншому регулювало спірні правовідносини та втратило чинність на момент винесення судом апеляційної інстанції оскаржуваної ухвали у цій справі [№ 280/11599/21]"*.

На нашу думку, питання про врахування висновків за нечинними нормами не має стояти як таке, оскільки тут ідеться про висновки, які, за своєю суттю, висловлені у правовідносинах, що відмінні від тих, з яких виник спір на даний момент.

Важливість цієї тези, на наш погляд, полягає в тому, що сутність поняття "правовідносини" є їх урегульованість правом, оскільки суспільні відносини, які правом не врегульовані, не є правовідносинами взагалі. Отже, при зміні правового регулювання щоразу варто говорити про інші правовідносини.

Вважаємо, що врахування судами висновків із постанов Верховного Суду, які були висловлені у схожих фактичних обставинах, однак при іншому правовому регулюванні, за своїми наслідками є тотожним помилковому врахуванню висновків, викладених стосовно інших правовідносин. При цьому варто погодитись із позицією у вказаній справі № 280/11599/21, де Касаційний адміністративний суд указує на те, що таке врахування висновків Верховного Суду є надмірно формалізо-

ваним і створює перешкоди в реалізації права людини на доступ до правосуддя.

Такою *процесуальною нормою* у цьому конкретному випадку буде норма ч. 5 ст. 242 Кодексу адміністративного судочинства України про обов'язок суду врахувати висновки щодо застосування норм права, які викладені в постановках Верховного Суду, при виборі й застосуванні норми до правовідносин, з яких виник спір.

Як зазначила колегія суддів Касаційного адміністративного суду у *тій самій* справі № 280/11599/21, "суд апеляційної інстанції, вирішуючи питання про наявність у представника позивача повноваження представляти інтереси останнього, *занадто формально підійшов до оцінювання обставин*, що позбавило позивача права на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції".

Також варто звернути увагу, що при розв'язанні питання про схожість правовідносин у контексті врахування висновків Верховного Суду часто ідеться про, з одного боку, *фактичні обставини справи*, а з іншого – *їхнє правове регулювання* (постанови Касаційного цивільного суду від 03 травня 2022 року у справі № 625/41/16-ц; від 27 червня 2023 року у справі № 910/333/21; від 20 жовтня 2020 року у справі № 910/11127/19; від 22 червня 2023 року у справі № 910/12645/18).

З огляду на все вищевказане вважаємо за доцільне поділити помилкове врахування висновків Верховного Суду, викладених стосовно інших правовідносин, на *дві категорії*:

1) врахування у розглядуваній справі висновків Верховного Суду, що висловлені в *інших фактичних обставинах* і за іншого правового регулювання;

2) врахування у розглядуваній справі висновків Верховного Суду, що висловлені в *тих самих фактичних обставинах*, однак за іншого правового регулювання.

При цьому як перше, так і друге є помилковим із погляду поняття і сутності правовідносин як таких. Однак на практиці очевидно помилковим із тих чи інших підстав виявляється врахування висновків Верховного Суду за першою категорією. У другій же категорії ситуацій суди часто припускаються помилки й *ураховують* такі висновки Верховного Суду.

Така поведінка судів здається дивною, оскільки як у ч. 6 ст. 13 Закону, так і у відповідних положеннях процесуальних кодексів (ч. 4 ст. 263 ЦПК України, ч. 5 ст. 262 Кодексу адміністративного судочинства України, ч. 4 ст. 236 ГПК України, ч. 6 ст. 368 КПК України) ідеться саме про врахування висновків щодо *норм права*, а не про схожі правовідносини чи фактичні обставини у справах.

У цьому аспекті здається слушною позиція Н. М. Пархоменко, відповідно до якої обмеження дискреції судів нижчих інстанцій у питанні врахування висновків Верховного Суду посприяє відновленню довіри суспільства до судової влади, відновить прогнозованість і передбачуваність судових рішень, позитивно вплине на встановлення єдності судової практики, допоможе у швидкому розгляді справ (Пархоменко, 2020, с. 29).

Відповідні зміни до процесуальних кодексів мають бути такими (*курсивом* виділено пропонувані словесні доповнення):

**Частина 5 ст. 242 Кодексу адміністративного судочинства України:** "При виборі і застосуванні норми права у відповідній часовій редакції до спірних правовідносин суд ураховує висновки щодо застосування відповідних норм права в *тій самій часовій редакції*, які викладені в постановках Верховного Суду".

**Частина 4 ст. 263 ЦПК України:** "При виборі і застосуванні норми права у відповідній часовій редакції до спірних правовідносин суд ураховує висновки щодо застосування відповідних норм права в *тій самій часовій редакції*, які викладені в постановках Верховного Суду".

**Частина 4 ст. 236 ГПК України:** "При виборі і застосуванні норми права у відповідній часовій редакції до спірних правовідносин суд ураховує висновки щодо застосування цих норм права в *тій самій часовій редакції*, які викладені в постановках Верховного Суду".

**Частина 6 ст. 368 КПК України:** "Обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь при ухваленні вироку суд ураховує висновки щодо застосування відповідних норм права в *тій самій часовій редакції*, викладені в постановках Верховного Суду".

**Четвертою є проблема** ретроспективної та перспективної дії висновків Верховного Суду, яка піднімається науковцями і практиками, зокрема самими суддями Верховного Суду (Крат, 2023, с. 16); (Пільков, 2023, с. 206); (Шумило, 2020, с. 51).

У контексті питання ретроспективного (зворотного в часі) врахування висновків Верховного Суду варто звернутись до справи № 663/267/19, де колегія Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо врахування висновку про недопустимість певного доказу вказала, що "*ретроспективне застосування* [розглядуваного у справі висновку] *потенційно може призвести до встановлення Європейським судом з прав людини порушень статей 2, 3 (і можливо, деяких інших) Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у багатьох кримінальних провадженнях, де до кримінальної відповідальності неможливо буде притягнути осіб, причетних до злочинів проти життя та здоров'я людини, у зв'язку з визнанням недопустимими всіх доказів виключно через формальне недотримання процедури визначення прокурора чи слідчого (особливо, якщо така процедура не була чітко визначена законом на час її застосування, але була врегульована "заднім числом" унаслідок нового тлумачення закону судом)*".

У вказаній справі ставилось питання про можливість врахування висновку з постанови Верховного Суду, що була винесена *після* виникнення спірних правовідносин у справі, яка перебувала на розгляді, *тобто зворотно в часі (ретроспективно)*.

Також варто звернути увагу на висновки, що викладені в постанові Верховного Суду від 22 лютого 2021 року у справі № 754/7061/15, які стосувались допустимості / недопустимості доказів, отриманих за процесуального керівництва прокурора / групи прокурорів у випадку відсутності постанови про його / їх призначення: "*У ситуації, що розглядається, навряд чи можна було вимагати від усіх суб'єктів правозастосування, щоб вони однозначно передбачали, що через багато років після ухвалення КПК Верховний Суд розтлумачить норми цього кодексу як такі, що вимагають ухвалення рішення про визначення прокурора (чи слідчого) саме у формі постанови і ніяк інакше. За таких умов навряд чи можна назвати дії таких суб'єктів правозастосування явно незаконними на час їх вчинення, а тому й ретроспективне (зворотне в часі) застосування висновку об'єднаної палати та відповідно визнання недопустимими всіх доказів у кримінальному провадженні може мати катастрофічні наслідки для надзвичайно великої кількості кримінальних проваджень*".

Аналогічні аргументи наводяться в окремій думці судів Великої Палати Верховного Суду до ухвали від 13 квітня 2023 року у кримінальній справі № 761/13685/14-к.

Таку позицію варто вважати правильною, оскільки вона відповідає принципу правової визначеності, а отже, – принципу верховенства права.

Як зазначив із цього приводу Конституційний Суд України в абзаці 3 п. 4 мотивувальної частини рішення від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005 та в абзаці 1 підп. 2.1. п. 2 мотивувальної частини рішення від 31 березня 2015 року № 1-рп/2015, складовими принципу верховенства права є, зокрема, *правова передбачуваність і правова визначеність*, які необхідні для того, щоб учасники відповідних правовідносин мали можливість завбачати наслідки своїх дій і бути впевненими у своїх законних очікуваннях, що набути ними на підставі чинного законодавства право, його зміст та обсяг будуть ними реалізовані.

Отже, правова визначеність гарантує, що однакові відносини, які склались в один і той самий проміжок часу, не будуть врегульовані у різні способи.

Натомість, застосовуючи висновки Верховного Суду ретроспективно, суди щоразу порушуватимуть як принцип правової визначеності, так і принцип верховенства права, що включає в себе такий.

Слушним видається формулювання, подане в ухвалі Верховного Суду від 19 травня 2022 року (справа № 522/22473/15-ц): *"Верховенство права вимагає, щоб люди діяли відповідно до відомих їм правил. На підставі цього людина може планувати свою поведінку. Застосування правових норм [у цьому контексті – висновків Верховного Суду] зі зворотною силою суперечить людським очікуванням, правовій визначеності, порушує нормальне функціонування суспільства"*.

Відповідні зміни до процесуальних кодексів мають бути такими (курсивом виділено пропонувані словесні доповнення):

**Частина 5 ст. 242 Кодексу адміністративного судочинства України:** "При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду, *що набрали законної сили на час виникнення спірних правовідносин*".

**Частина 4 ст. 263 ЦПК України:** "При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду, *що набрали законної сили на час виникнення спірних правовідносин*".

**Частина 4 ст. 236 ГПК України:** "При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду, *що набрали законної сили на час виникнення спірних правовідносин*".

**Частина 6 ст. 368 КПК України:** "Обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь при ухваленні вироку суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду, *що набрали законної сили на час виникнення правовідносин у справі*".

#### Дискусія і висновки

Підсумовуючи все вищевикладене, варто зазначити, що поняття "висновок із постанови Верховного Суду" у доктрині правозастосовного акту має дещо різні

визначення. При цьому висновки з постанов Верховного Суду є висновками про те, як саме має застосовуватися норма права. Аргументація із цих висновків хоча й не є класичним судовим прецедентом, але в майбутньому фактично обов'язково має бути покладена в основу рішень судів у подібних правовідносинах (окрім дефектних висновків згідно із проблемами 3, 4 цієї статті).

У свою чергу, відступ від висновків із постанов Верховного Суду, згідно з поданими статистичними даними й зробленими умовиводами, є поширеним і дієвим засобом унормування судової практики й має залишатись таким. Серед іншого, саме цим інструментом варто усувати висновки, що зроблені *per incuriam*, тобто явно помилково, а також розв'язувати проблему висновків *obiter dictum*.

Проблема врахування "основних" і "другорядних" висновків із постанов Верховного Суду не підлягає розв'язанню шляхом зміни законодавства, а натомість, має розв'язуватись за допомогою наявної дискреції суду: перевагу треба надавати висновкам *ratio decidendi*, однак висновки *obiter dictum* відкидати не варто. Висновки *obiter dictum* підлягають або підтвердженню і переходу у висновки *ratio decidendi*, або відступу від них у порядку, визначеному законом. Загалом розрізнення вказаних категорій не варто закріплювати в законодавстві, адже це може негативно вплинути на прийняття законних і обґрунтованих судових рішень.

Третя і четверта проблеми, навпаки, мають розв'язуватись саме шляхом унесення змін до законодавства. Ретроспективне застосування висновків із постанов Верховного Суду не має допускатись. Аналогічного висновку доходимо й стосовно висновків із постанов Верховного Суду, що стосуються норм права, які втратили чинність або були змінені.

Подальшою перспективою цього дослідження вбачаємо апробацію напрацьованих моделей розв'язання проблем, а також пошук і напрацювання інших можливих способів розв'язання цих проблем.

**Внесок авторів.** Оксана Угриновська – концептуалізація розглядуваних у статті проблем, забезпечення належного спрямування творчого пошуку й доступності викладу інформації, пошук наукових джерел, стилістичне оформлення тексту, розробка методології статті; Даниїл Хомутецький – пошук та опрацювання наукових джерел, розробка методології статті, напрацювання моделей розв'язання розглядуваних у статті проблем.

#### Список використаних джерел

Бондаренко, Є. І. (2021). *Правовий прецедент у сучасних правових системах світу. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*. [Дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень". Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова; Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України].

Висновок № 11 Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. (2008). [https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE\(2008\)OP11&Language=lan-English&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=FEF2E0&BackColorIntranet=FEF2E0&BackColorLogged=c3c3c3](https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE(2008)OP11&Language=lan-English&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=FEF2E0&BackColorIntranet=FEF2E0&BackColorLogged=c3c3c3)

Висновок № 20 Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону. (2017). <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-20-2017-ukr/1680a54ba1>

Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>

Гудима, Д. А. (2020). *Які правовідносини є подібними? (До питання про застосування деяких норм процесуального права)*. Матеріали презентації виступу на онлайн-конференції "Забезпечення єдності судової практики: правові позиції Великої Палати Верховного Суду та стандарти Ради Європи". [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/supreme/Prezent\\_Gudima\\_podibni\\_prawovidn.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezent_Gudima_podibni_prawovidn.pdf)

Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>  
Крат, В. І. *Ефективні способи захисту: quo vadis?!*. Матеріали презентації виступу 31 березня 2023 року. Верховний Суд. [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/supreme/2023\\_prezent/Prezentacia\\_efektivnist\\_31\\_03\\_2023.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezentacia_efektivnist_31_03_2023.pdf)

Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>  
Пархоменко, Н. (2020). Єдність судової практики як складова правового регулювання. *Часопис Київського університету права*, 1(3), 26–30.  
Пільков, К. (2023). Висновки Верховного Суду: формула висновку, його обов'язковості та механізм відступу. *Юридичний науковий електронний журнал*, 8, 201–209. [http://www.lsej.org.ua/8\\_2023/46.pdf](http://www.lsej.org.ua/8_2023/46.pdf)  
Постанова від 01.09.2020 у справі № 216/3521/16-ц. Велика Палата Верховного Суду. Юридичний портал Ліга Закон. <https://verdictum.ligazakon.net/document/91644731>

Постанова від 03.07.2019 у справі № 9901/939/18. Велика Палата Верховного Суду. Закон Online. <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82998288>

Постанова від 04.09.2018 у справі № 823/2042/16. Велика Палата Верховного Суду. Юридичний портал Ліга Закон. <https://verdictum.ligazakon.net/document/77969515>

Постанова від 07.04.2020 у справі № 904/3657/18. Велика Палата Верховного Суду. Юридичний портал Ліга Закон. <https://verdictum.ligazakon.net/document/89819806>

Постанова від 08.10.2019 у справі № 916/2084/17. Велика Палата Верховного Суду. Закон Online. <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84911545>

Постанова від 12.10.2021 у справі № 233/2021/19. Велика Палата Верховного Суду. Юридичний портал Ліга Закон. <https://verdictum.ligazakon.net/document/101829987>

Постанова від 22.02.2021 у справі № 754/7061/15. Верховний Суд. Касаційний кримінальний суд. Юридичний портал Ліга Закон. <https://verdictum.ligazakon.net/document/95139651>

Постанова від 22.02.2023 у справі № 280/11599/21. Касаційний адміністративний суд Верховного Суду України. Протокол. [https://protocol.ua/ua/postanova\\_kas\\_vp\\_vid\\_22\\_02\\_2023\\_roku\\_u\\_spravi\\_280\\_11599\\_21/](https://protocol.ua/ua/postanova_kas_vp_vid_22_02_2023_roku_u_spravi_280_11599_21/)  
Про суддоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

Сердюк, В., & Бабій, А. (2021). Правовий висновок касаційного суду як інструмент забезпечення сталості та єдності судової практики. *Судово-юридична газета*. <https://sud.ua/ru/news/blog/195911-pravoviy-visnovok-kasatsiynogo-sudu-yak-instrument-zabezpechennya-stalosti-ta-yednosti-sudovoyi-praktiki>

Ухвала від 11.04.2022 у справі № 522/22473/15-ц. Верховний Суд. Касаційний господарський суд. Юридичний портал Ліга Закон. <https://verdictum.ligazakon.net/document/103922218>

Ухвала від 13.04.2023 р. Великої Палати Верховного Суду у кримінальній справі № 761/13685/14-к. <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=110308826&red=100003baaa2919f55c16d162b079a74a8d368f&d=5>

Ухвала від 27.03.2020 у справі № 910/4450/19. Верховний Суд. Касаційний господарський суд. Юридичний портал Ліга Закон. <https://verdictum.ligazakon.net/document/88556077>

Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>  
Шумило, М. (2020). Правові висновки Касаційного суду: inter praeteritum et futurum. *Підприємство, господарство і право*, 12, 47–54.

## References

Administrative Judicial Code of Ukraine. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2005. № 35–36, № 37, Art. 446. Official portal of the VRU. [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

Bondarenko, E. I. (2021). *Legal precedent in modern legal systems of the world. Qualifying scientific work on manuscript rights*. [Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.01 "Theory and history of the state and law; history of political and legal students". M. P. Drahomanov National Pedagogical University; Institute of State and Law named after V. M. Koretsky of the National Academy of Sciences of Ukraine] [in Ukrainian].

Civil Procedure Code of Ukraine. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2004, 40-41, 42, Art. 492. Official portal of the VRU [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Conclusion № 11 of the Consultative Council of European Judges to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the quality of judicial decisions. (2008) [in Ukrainian]. [https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE\(2008\)OP11&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=FEF2E0&BackColorIntranet=FEF2E0&BackColorLogged=c3c3c3](https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?Ref=CCJE(2008)OP11&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=FEF2E0&BackColorIntranet=FEF2E0&BackColorLogged=c3c3c3)

Conclusion № 20 of the Consultative Council of European Judges to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the role of courts in ensuring the unity of the application of the law. (2017) [in Ukrainian]. <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-20-2017-ukr/1680a54ba1>

Criminal Procedure Code of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, Art. 88. Official portal of the VRU [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Economic Procedure Code of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 1992. № 6, Art. 56. Official portal of the VRU [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>

Gudyma, D. A. (2020). *What legal relations are similar? (Regarding the application of certain norms of procedural law)*. Materials of the presentation of the speech at the online conference "Ensuring the unity of judicial practice: legal positions of the Grand Chamber of the Supreme Court and standards of the Council of Europe" [in Ukrainian]. [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/supreme/Prezent\\_Gudima\\_podibni\\_pravovidn.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezent_Gudima_podibni_pravovidn.pdf)

Krat, V. I. *Effective methods of protection: quo vadis?!*. Materials of the speech presentation, March 31, 2023. Supreme Court [in Ukrainian]. [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/supreme/2023\\_prezent/Prezentacia\\_efektivnist\\_31\\_03\\_2023.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezentacia_efektivnist_31_03_2023.pdf)

Parkhomenko, N. (2020). Unity of judicial practice as a component of legal regulation. *Journal of the Kyiv University of Law*, 1(3), 26–30 [in Ukrainian].

Pilkov, K. (2023). Conclusions of the Supreme Court: the formula of the conclusion, its obligation and the mechanism of withdrawal. *Legal Scientific Electronic Journal*, 8, 201–209 [in Ukrainian].

Resolution dated 03.07.2019 in case № 9901/939/18. Grand Chamber of the Supreme Court. Law Online [in Ukrainian]. <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82998288>

Resolution dated 03/27/2020 in case № 910/4450/19. Supreme Court. Cassation Commercial Court. Legal portal League Law [in Ukrainian]. <https://verdictum.ligazakon.net/document/88556077>

Resolution dated 04/07/2020 in case № 904/3657/18. Supreme Court. Great Chamber. Legal portal League Law [in Ukrainian]. <https://verdictum.ligazakon.net/document/89819806>

Resolution dated 04/11/2022 in case № 522/22473/15-ts. Supreme Court. Cassation Commercial Court. Legal portal Liga Zakon [in Ukrainian]. <https://verdictum.ligazakon.net/document/103922218>

Resolution dated 04/13/2023 of the Grand Chamber of the Supreme Court in criminal case № 761/13685/14-k. Iplex database [in Ukrainian]. <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=110308826&red=100003baaa2919f55c16d162b079a74a8d368f&d=5>

Resolution dated 12.10.2021 in case № 233/2021/19. Supreme Court. Great Chamber. Legal portal Liga Zakon [in Ukrainian]. <https://verdictum.ligazakon.net/document/101829987>

Resolution dated February 22, 2021 in case № 754/7061/15. Supreme Court. Cassation Criminal Court. Legal portal Liga Zakon [in Ukrainian]. <https://verdictum.ligazakon.net/document/95139651>

Resolution dated February 22, 2023 in case № 280/11599/21. Supreme Court. Unified State Register Of Court Decisions [in Ukrainian]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109138483>

Resolution dated October 8, 2019 in case № 916/2084/17. Grand Chamber of the Supreme Court. Law Online [in Ukrainian]. <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84911545>

Resolution dated September 1, 2020 in case № 216/3521/16-ts. Supreme Court. Great Chamber. Legal portal Liga Zakon [in Ukrainian]. <https://verdictum.ligazakon.net/document/91644731>

Resolution dated September 4, 2018 in case № 823/2042/16. Supreme Court. Great Chamber. Legal portal League Law [in Ukrainian]. <https://verdictum.ligazakon.net/document/77969515>

Serdyuk, V., & Babii, A. (2021). Legal opinion of the court of cassation as a tool for ensuring the stability and unity of judicial practice. *Judicial and legal newspaper* [in Ukrainian]. <https://sud.ua/ru/news/blog/195911-pravoviy-visnovok-kasatsiynogo-sudu-yak-instrument-zabezpechennya-stalosti-ta-yednosti-sudovoyi-praktiki>

Shumylo, M. (2020). Legal conclusions of the court of cassation: inter praeteritum et futurum. *Entrepreneurship, economy and law*, 12, 47–54 [in Ukrainian].

The Law of Ukraine On the Judiciary and the Status of Judges. Bulletin of the Verkhovna Rada (Verkhovna Rada), 2016. № 31, Art. 545. Official portal of the VRU [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

Отримано редакцією журналу / Received: 21.03.24

Прорецензовано / Revised: 01.04.24

Схвалено до друку / Accepted: 05.06.24

Oksana UGRYNOVSKA, PhD (Law), Assoc. Prof.  
ORCID ID: 0000-0002-3642-5903  
e-mail: oksana.uhrynovska@lnu.edu.ua  
Ivan Franko Lviv National University, Lviv, Ukraine

Danyil KHOMUTETSKYI, Assist. Attorney  
ORCID ID: 0000-0001-5795-6773  
e-mail: Danyil.Khomutetskyi@lnu.edu.ua  
Ivan Franko Lviv National University, Lviv, Ukraine

## PROBLEMS OF THE LAW ENFORCEMENT PRACTICE OF COURTS OF GENERAL JURISDICTION, WHICH ARISE WHEN CONSIDERING THE CONCLUSIONS SET OUT IN THE DECISIONS OF THE SUPREME COURT, AS WELL AS THE MODEL THEIR RESOLUTION

**B a c k g r o u n d .** *In accordance with the norms of national legislation, the conclusions of the Supreme Court regarding the application of certain norms of law must be taken into account by courts of general jurisdiction when applying such norms of law. Thus, the article addresses the theoretical and legal analysis of the institution of legal opinion of the Supreme Court as a unique act of law enforcement in the national judicial system.*

**M e t h o d s .** *The empirical scientific method (observation) was used in the part of the study of the practice of taking into account conclusions from the Supreme Court decisions by the courts; theoretical and scientific methods (proposing hypotheses and theories, analysis, synthesis, abstraction) in the part of identifying categories of improper (defective) consideration of conclusions from the Supreme Court decisions. The method of scientific modeling is used in the part of determining ways to solve the problematic issues raised in the article.*

**R e s u l t s .** *Emphasis is placed on the problem of the insufficiency of the definitions in relation to legal regulation of the legal opinion of the Supreme Court. The article highlights problematic issues related to taking into account the conclusions from the decisions of the Supreme Court: 1) the problem of dividing such conclusions into those that directly affect the outcome of the proceedings, and those that do not have such an impact on the outcome; 2) the problem of taking into account the conclusions expressed without due consideration of the actual circumstances and/or legislation; 3) the problem of the defectiveness of conclusions relating to legal prescriptions that have lost their validity or have been changed, and conclusions from which the Supreme Court deviated; 4) the problem of taking into account conclusions from Supreme Court decisions retrospectively (backward in time). The analysis of the indicated problems was carried out on the basis of theoretical provisions, court practice and partially foreign experience of law enforcement.*

**C o n c l u s i o n s .** *Based on the practice of courts of general jurisdiction, the practice of the Supreme Court on the above-mentioned problems, attention is focused on cases of formal consideration of conclusions from Supreme Court decisions, own conclusions are put forward and models for solving problematic issues are proposed.*

**K e y w o r d s :** *conclusion of the Supreme Court, similarity of legal relations, deviation from legal conclusion, defectiveness of conclusions, problems of taking into account conclusions.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.